

Лужина» в аспекте вещиизма и овеществленной телесности, выяснены функции вещи в изображении внутреннего мира личности.

Ключевые слова: вещь, овеществленный человек, овеществленная телесность, роман, модернизм.

Володимир Луцик, асп. (Дрогобич)

УДК 821.111-3

ББК 82.091

Художня світобудова малої прози Доріс Лессінг: моделі сприйняття дійсності

У статті розглядаються основні закономірності еволюції малих епічних жанрів з-під пера англійської письменниці Доріс Лессінг раннього періоду творчості. З'ясовується взаємозв'язок між особистісними політичними мотивами мисткині і загальним підходом до художнього текстотворення.

Ключові слова: Доріс Лессінг, англійська мала проза, соціальний детермінізм, побудова внутрішньої організації тексту, генеалогічна парадигма.

Volodymyr Lutsyk. The artistic world construction of short fiction by Doris Lessing: reality perception models

The article deals with the major tendencies in the short fiction works by the English writer Doris Lessing at an early stage of her literary career. The connection between her personal political motifs and the general approach to literary writing are taken into consideration.

Key words: Doris Lessing, English short fiction, social determinism, the construction of internal text organization, genealogical paradigm.

У другій половині ХХ століття британське коротке оповідання постає конкретизованим індикатором соціально-економічних перетворень. Малі прозові твори таких «поміркованих» літераторів, як Малкольм Лоурі, Елізабет Боуен і Семюел Беккет, а також «більш радикальних» – Кінгслі Еміс і Алан Сіллітоу – подають панорамне бачення тогочасного суспільного життя [Maunder 2007: 14]. При цьому слід зазначити: широка участь постколоніальних та периферійних територій у літературному процесі демонструє специфічну рису еволюції

світового письменства загалом і англійського – зокрема. Таким контекстом позначені й перші спроби пера визначної англійської письменниці Доріс Лессінг. Вони припали на кінець 40-х – початок 50-х рр. XX століття.

Творчість Д. Лессінг набула помітного розголосу від часу появи широкого прозового полотна «Трава співає» («The Grass is Singing»). Він побачив світ у 1950 році. Доробок Д. Лессінг – поліжанровий. Йому властиве «щеплення жанрів» [Затонский 1989: 5]. Він включає двадцять сім романів, сімнадцять збірок коротких оповідань, дві драми, дві поетичні добірки, чотири автобіографічні книжки [Українська 1995, 3: 168]. Вагоме місце у художніх надбаннях англійської майстрині слова посідає також публіцистика. Усе це сприяло утвердженню Д. Лессінг як одного з найбільш репрезентативних творців в англомовному світі другої половини XX ст. Закономірним підсумком визнання плідної праці на літературній ниві стало удостоєння Д. Лессінг Нобелівською премією з літератури 2007 року.

Представники американського і британського літературознавства (Бетсі Дрейн, Лорна Сейдж, Сюзан Воткінс, Гейлі Грін) виокремлюють різноманіття й варіабельність, власне, як основні чинники художньої світобудови Д. Лессінг. Натомість другорядне значення справедливо надається кількісним параметрам [Draine 1983; Greene 1997; Sage 1983; Watkins 2011]. У масиві творів англійської письменниці зримо проступають жанрові елементи виховного і мандрівного роману, притчі, легенди чи науково-фантастичної саги. Слід також відзначити ефективне використання художніх прийомів модерністської перспективи, пародії, алегорії. На ідейно-теоретичну цілісність творів посутньо вплинули особисті політичні та релігійні переконання Д. Лессінг. Вони зазнавали істотних трансформацій: від захоплення ідеями марксизму – до практик суфізму і квітизму. З цього приводу нобелівська лауреатка зауважила у пролозі до роману «Шикаста» («Shikasta») наступне: «Це – катастрофічний всесвіт, завжди; предмет постійних зрушень, переворотів, катаклізмів, у якому відсутня радість – пісня субстанції під тиском, яку заганяють у нову форму і вигляд» [Lessing 1979: 3]. В українському літературознавстві питання сутності текстотворення у генологічній парадигмі малої прози з-під пера Д. Лессінг залишається

недостатньо розкритим. Це стосується як раннього, так і зрілого етапів її творчості. Звідси – актуальність дослідження статті. Вона полягає у висвітленні основних тенденцій побудови внутрішньої організації тексту у жанрах малих епічних форм на ранньому етапі творчості Д. Лессінг. Йдеться про період, що охоплює 40 – 50-ті рр. XX ст.

Досі відсутні фундаментальні монографічні видання, присвячені системному аналізу малої прози Д. Лессінг. З-поміж студій іншомовних критиків варто виокремити працю «Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 1973) Майкла Торпа [Thorpe 1978]. Тут він частково розглядає «Африканські оповідання» («African Stories»). У свою чергу Монна Кнапп в однойменній розвідці «Доріс Лессінг» (Doris Lessing», 1984) [Knapp 1984] зосередила увагу на висвітленні художньої проблематики як африканських, так і англійських коротких оповіданнях, що містять характерні образи з власного життєвого досвіду Д. Лессінг під час проживання в Африці, а згодом – в Англії. Питання трансгресій у малій прозі письменниці проаналізувала Сюзан Воткінс у добірці «Доріс Лессінг: межові переходи» («Doris Lessing: Border Crossings», 2009) [Watkins 2011]. Динаміку зміщень у художньо-естетичній парадигмі англійської письменниці розкрив Гейлі Грін у монографії «Доріс Лессінг: поетика змін» («Doris Lessing: The Poetics of Change», 1997) [Greene 1997]. До осмислення тих художніх явищ, що властиві малій прозі Доріс Лессінг, доклалися – тією чи іншою мірою – Енніс Претт («Доріс Лессінг: критичні студії» («Doris Lessing: Critical Studies», 1975) [Pratt 1975], Лорна Сейдж («Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 1983) [Sage 1983], Кері Кеплен («Доріс Лессінг: алхімія виживання» («Doris Lessing: the Alchemy of Survival», 1989) [Kaplan 1988], Елізабет Маслен («Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 1994) [Maslen 1994], Шадія Фахім («Доріс Лессінг: суфійська рівновага і форма роману» («Doris Lessing: Sufi Equilibrium and the Form of the Novel», 1994) [Fahim 1994], Філіс Перракіс («Духовні пошуки у працях Доріс Лессінг» (Spiritual Exploration in the works of Doris Lessing, 1999) [Perrakis 1999], Алка Кумар («Доріс Лессінг: подорож у еволюцію» (Doris Lessing: Journey in Evolution, 2001) [Kumar 2001], Харольд Блум («Доріс Лессінг» («Doris Lessing», 2003) [Bloom 2003]. Проте мала проза Д. Лессінг не знайшла системного поліаспектного й

зіставного висвітлення у працях названих літературознавців. У багатьох випадках аналіз постає фрагментарним і поверхневим, а фактичний матеріал – вибіркоvim і хронологічно нерепрезентативним. Звідси – необхідність вироблення комплексного і всебічного підходу до дослідження, зокрема, генологічної парадигми малих прозових форм письменниці.

Художня форма прозових творів Д. Лессінг зазнала значних еволюційних змін. Однак стрижневі теми її праць залишаються незмінними упродовж усього творчого шляху. У цьому зв'язку мисткиня підкреслила в інтерв'ю з Ніссі Торрентс: «Я завжди пишу про індивідуальну особистість і те, що її оточує» [Torrents 2000: 64]. Континуум бачення Д. Лессінг полягає у її постійній увазі до «індивідуальної свідомості», тобто обмеженого особистого світогляду. Відтак виділяється оцінка реальності. Вона залежить від соціальних умовностей сприйняття світу, а також суспільних цінностей. Захоплення динамікою цих стосунків, а, отже, й еволюцією людської свідомості крізь призму згаданого руху відчувається уже у перших спробах пера. Визначний американський критик Роберта Рубенстайн у монографії «Романне бачення Д. Лессінг: перелом у формах свідомості» («The Novelistic Vision of Doris Lessing: Breaking the Forms of Consciousness») подає чіткі часові орієнтири у вивченні творчості Д. Лессінг: 1) «переломний етап і втеча» (1950–1958), що охоплює повернення до Англії, членство у Комуністичній партії, а згодом – розрив з ідеологією марксизму; 2) «прорив» (1962–1969) – просування у напрямку вироблення власного стилю, значне творче визнання; 3) «повернення до центру» – посилення психологізму та пошуки естетичного ідеалу (1971 – 1975) [Rubenstein 1979: 11].

На першому етапі присутніми залишаються ідеологічні догми. Вони відіграють провідну роль стосовно плану внутрішніх суперечностей у тексті. Слушним у цьому контексті є твердження американського літературознавця Бетсі Дрейн. Вона підкреслює факт: творчі експерименти Д. Лессінг у цей період спрямовані на досягнення повноти розуміння буття «Я-особи» на особистісному і психологічному рівнях. Проте підступи до реалістичного висвітлення самосвідомості персонажів «наштовхуються на супротив її прагненню чіткої подачі матеріалу у соціальному і політичному вимірах» [Draine 1983: 4]. Дилема, яка проявляється у

відстороненні автора від персонажів, має своїм наслідком ширші формальні імперативи. Відданість марксистсько-гуманістичним ідеалам передбачала прихильність до поетики соціального реалізму з метою цілісного зображення елементів несправедливого суспільного порядку. Спрощена текстова структура у ранньому мелодраматичному короткому оповіданні «Жінка» («The Woman», 1957) [Lessing 1980] віддзеркалює нюанси класового конфлікту між героями, які представлені Розою і двома чоловіками – капітаном Форстером і паном Шольцом як репрезентантами нижчої і вищої верств.

Текст мовою оригіналу:

«Gallant, however, they both continued to be; and they might continually be observed observing the social scene of flirtations and failures and successes with the calm authority of those well-qualified by long familiarity with it to assess and make judgements. Men of weight, they were; men of substance; men who expected deference» [Lessing 1980: 57].

«Проте вони обидва залишалися галантними; вони постійно дотримувалися суспільних сцен флірту і фіаско, а також успіхів зі спокійною владністю людей, котрі, через добру обізнаність з предметом, чудово пасували для висунення оцінок і суджень. Вони ж бо були вагомими людьми, ґрунтовними; людьми, які очікували від інших поваги» (Переклад – В. Л.).

Мотиви дій персонажів постають у відчутно детермінованому світлі. Воно проливається на соціально-психологічні аспекти названого короткого оповідання. Термін «детермінізований» стосовно творів Д. Лессінг – неоднозначний. На думку американського дослідника Реймонда Вільямса, це поняття проявляється у двох основних значеннях: 1) ретроспективному, коли умови впливають на хід подій таким чином, що кінцевий результат згодом видається неминучим; 2) спрямованому у майбутнє; йдеться про споглядання існуючих детермінуючих факторів, тобто сил, які ставлять обмеження або чинять тиск. Вони можуть, за спостереженням Р. Вільямса, перерости у фаталізм (детермінізм), у якому все вже наперед визначене – детерміноване – а нам залишається лише чекати на реалізацію очікуваного у конкретні форми» [Williams 1985: 90].

Соціальна детермінація домінує у ранніх коротких оповіданнях письменниці. Проте цього не можна сказати з усією упевненістю про психологічну детермінацію, оскільки втрата соціальної свободи, за переконанням Д. Лессінг, ще не означає втрати особистої волі. Це переконливо ілюструє низка фрагментів з твору «Жінка»:

Текст мовою оригіналу:

«Rosa narrowed her blue eyes with anger and her mouth went thin and cold, in disastrous contrast with her tenderness of a moment before. She shot bitter looks from one gentleman to the other, and then she yawned again. This time it was a large, contemptuous, prolonged yawn; and she tapped the back of her hand against her mouth for emphasis» [Lessing 1980: 58].

«Роза гнівно примружила свої голубі очі і стиснула прохолодно уста, різко контрастуючи з ніжністю, яку вона виявляла ще мить тому. Вона грірко поглядала то на одного, то на іншого чоловіка, а потім знову позіхнула. Цього разу це було велике, зневажливе, розтягнуте позіхання; вона злегка постукувала пальцями, затуляючи рот, для виразності» (Переклад – В. Л.).

Текст мовою оригіналу:

«Herr Scholtz raised his voice sharply, and Rosa appeared from indoors, ready to be partly defensive. But now Herr Scholtz was no longer a suppliant. Master to servant, a man who habitually employed labour, he ordered wine without looking at her once. And Captain Forster was the picture of a silky gentleman» [Lessing 1980: 59].

«Пан Шольц різко підвищив голос, і Роза вийшла з-за дверей, готова зайняти оборонну позицію. Але зараз пан Шольц не був прохачем. Господар і служниця, чоловік який звик наймати інших, він замовив вино, навіть не дивлячись на неї. А капітан Форстер був справжнім шовковим джентльменом» (Переклад – В. Л.).

На початковому етапі творчості Д. Лессінг наголошує на соціальному детермінізмі. Вона пропонує читачеві окремі типи поведінкових стратегій осіб, які постають втягнутими у класовий конфлікт. Це – механічний вияв групової поведінки. Останній не усвідомлюється на індивідуальному рівні. Групова свідомість, на думку письменниці, аналогічно обмежена індивідуальній. Однак варто наголосити: баланс соціального детермінізму у малих

епічних формах з-під пера Д. Лессінг цілком збережено навіть у ранньому періоді. Цей феномен характерний як для вищих, так і для нижчих прошарків суспільства. Його сутність виявляється у формі класових норм, що продиктовані культурною парадигмою.

Принципи марксистської діалектики виступають на перший план в оповіданні «День смерті Сталіна» («The Day Stalin Died», 1957) Д. Лессінг [Lessing 1980]. Дії авторського оповідача не постають простим ефектом суспільно-економічних чинників. У мотиваційно-особистісній сфері превалує лінія постійної зміни причинно-наслідкового ланцюга. Раптові переходи у діалектичних зв'язках головної героїні з реальністю простежуються у трансформаціях ідейно-комунікативного середовища. У ньому діють комуністка Джин, а також представниці вищого середнього класу – тітка Емма і кузена Джексі: «It was Jean who, the day after I had my first volume of short stories published, took the morning off work to come and see me, in order to explain that one of the stories, I forget which, gave an incorrect analysis of the class struggle» [Lessing 1980: 146]. «Саме Джин, день після публікації першого тому коротких оповідань, відпросилася зранку з роботи, щоб побачитись зі мною для проведення роз'яснень стосовно одного з моїх оповідань, я вже не пам'ятаю докладно якого саме, стверджуючи, що воно подає хибний аналіз класової боротьби» (переклад – В. Л.).

Текст мовою оригіналу: «She and my Aunt Emma carry on permanent guerrilla warfare with the lower orders; an entertainment I begrudge neither of them, because their lives are dreary in the extreme. Besides, I believe their antagonists enjoy it» [Lessing 1980: 150]. «Вона і моя тітка Емма ведуть постійну партизанську війну з нижчими прошарками суспільства; але я не заздрю їм у цій розвазі, оскільки їхнє життя надзвичайно безрадісне. Окрім цього, думаю їхнім ворогам це подобається» (переклад – В. Л.)

Проілюстровані тенденції свідчать, з одного боку, про придушення внутрішніх імпульсів, а з іншого – вказують на втечу від витіснених у підсвідомість психічних поривів. Ця втеча отримує свій вихід в акті художнього творення. Відомий американський літературознавець Кеннет Бурк у теоретичній праці «Граматика мотивів» («The Grammar of Motives», 1945) слушно зазначив: «Головний герой домагається реалізації власної волі. Це,

у свою чергу, викликає заперечення у системі елементів, що творять контекст. І коли персонаж займає позицію цього заперечення, він виходить за межі початкового стану» [Burke 1945: 38].

Супротив письменниці опирається як на особистісні, так і суспільні начала. Після тривалої боротьби ці суперечності переростають у якісно нове утворення. Однак, усвідомлення перевтілення приносить трагічне задоволення. Воно чітко проступає у кінцівці оповідання: « – People don't die just like that, she said.

– They do at seventy-three, I said.

– We will have to pledge ourselves to be worthy of him,” she said.

– Yes, I said, I **suppose** we will» [Lessing 1980: 167].

« – Люди просто так не помирають, – заперечила вона.

– Помирають, у сімдесят три, – відповіла я.

– Ми повинні поклястися бути гідними його, – сказала вона.

– Так, – погодилась я, – **мабуть** так» (переклад – В. Л.)

Ранні оповідання Д. Лессінг уникають удаваного оптимізму спрощеного політичного трактату. Проте у них відчувається баланс художньої форми і тону. Як показав аналіз малих прозових творів, політична дійсність нерозривно пов'язана з особливостями внутрішньої організації художньої світобудови письменниці. Ця дійсність постає у значно трансформованому вигляді, відхиляючись від загальноприйнятих ідейних догм марксизму. Світобачення головних героїв сповнене трагізму, а їхня свідомість неспроможна звільнитись з пут суспільної історії. Звідси – неможливість пом'якшення антагоністичних суперечностей у рамках раннього періоду текстотворення Д. Лессінг.

Література: *Затонский 1989*: Затонский Д. В. Сцепление жанров // Жанровое разнообразие современной прозы Запада / под редакцией Д. В.Затонского. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 4–58.; *Українська 1995*: Українська літературна енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – Т. 3. – С. 168.; *Bloom 2003*: Bloom H. Doris Lessing (Bloom's Modern Critical Views). – New York : Chelsea House Publishers, 2003. – 300 p.; *Burke 1945*: Burke K. A Grammar of Motives. – Berkeley : The niversity of California Press, 1945. – 553 p.; *Draine 1983*: Draine B. Substance Under

Pressure: Artistic Coherence and Evolving Form in the Novels of Doris Lessing. – Madison : The University of Wisconsin Press, 1983. – 224 p.; *Fahim 1994*: Fahim S. Doris Lessing: Sufi Equilibrium and the Form of the Novel. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 1994. – 296 p.; *Greene 1997*: Greene G. Doris Lessing: The Poetics of Change. – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997. – 296 p.; *Kaplan 1988*: Kaplan C. Doris Lessing : The Alchemy of Survival. – Athens: Ohio University Press, 1988. – 193 p.; *Knapp 1984*: Knapp M. Doris Lessing (Literature and Life). – New York: Ungar Pub. Co., 1984. – 210 p.; *Kumar 2001*: Kumar A. Doris Lessing: Journey in Evolution. – Chicago: Books Plus, 2001. – 148 p.; *Lessing 1979*: Lessing D. Re: Colonized Planet 5, Shikasta. – New York : Alfred A. Knopf, 1979. – 364 p.; *Lessing 1980*: Lessing D. Stories. – New York : Vintage Books, 1980. – 640 p.; *Maslen 1994* – Maslen E. Doris Lessing (Writers and Their Work). – Tavistock : Northcote House Publishers, 1994. – 96 p.; *Maunder 2007* – Maunder A. The Facts On File Companion to the British Short Story. – New York: Facts on File Inc., 2007. – 448 p.; *Perrakis 1999*: Perrakis P. Spiritual Exploration in the works of Doris Lessing. – Westport : Praeger, 1999. – 168 p.; *Pratt 1975*: Pratt A. Doris Lessing: Critical Studies. – Madison : The University of Wisconsin Press, 1975. – 188 p.; *Rubenstein 1979*: Rubenstein R. The Novelistic Vision of Doris Lessing: Breaking the Forms of Consciousness. – Urbana : The University of Illinois Press, 1979. – 271 p.; *Sage 1983*: Sage L. Doris Lessing (Contemporary Writers). – London : Routledge Kegan & Paul, 1983. – 96 p.; *Thorpe 1978* – Thorpe M. Doris Lessing's Africa (Modern African Writers). – New York: Africana Pub. Co., 1978. – 117 p.; *Torrents 2000*: Torrents N. Testimony to Mysticism: Interview with Doris Lessing // Doris Lessing: Conversations (Ontario Review Press Critical Series) / edited by Earl G. Ingersoll. – Princeton : Ontario Review Press, 2000 P. 64–70.; *Watkins 2011*: Watkins S. Introduction: Doris Lessing's Border Crossings // Doris Lessing: Border Crossings / edited by Alice Ridout, Susan Watkins. – New York : Continuum, 2011. – P. 1–15.; *Williams 1985*: Williams R. Keywords: A Vocabulary of Culture and Society. – New York: Oxford University Press, 1985. – 352 p.

Луцки В. Художественное миростроение малой прозы Дорис Лессинг: модели восприятия действительности

Статья рассматривает основные закономерности эволюции малых эпических жанров из-под пера английской писательницы Дорис Лессинг на раннем этапе творчества. Выясняется связь между собственными политическими мотивами литераторши и общим подходом к художественному текстопостроению.

Ключевые слова: *Дорис Лессинг, английская малая проза, социальный детерминизм, построение внутренней организации текста, генологическая парадигма.*